

TEGNETERAPI

— — —

BETYDNINGSFORMIDLING OG HANDLINGSFORSØG

INDHOLD:

1. INDLEDNING s.1
  - 1.1 - Synopsens opbygning s.1
  - 1.2 - Hvorfor tegneterapi? s.1
2. HVAD ER NEUROSER? s.2
  - 2.1 - Væsentlige begreber fra den kritiske psykologi s.2
  - 2.2 - Terapiens mål s.5
3. TERAPISITUATIONENS PRAKTISK-FORMELLE KARAKTERISTIKA s.6
4. HANNE HOSTRUP LARSENs TEGNETERAPI s.7
  - 4.1 - Tegneterapiens mål s.7
  - 4.2 - Tegneterapiens metode s.8
  - 4.3 - Tegneterapiens øvelser s.9
5. DISKUSSIONSOPLÆG s.15
- LITTERATURLISTE s.16

1. INDLEDNING.

1.1 - Synopsens opbygning.

Jeg ser synopsen som et oplæg til diskussion i eksamenssituationen. Derfor er den bygget op således:

Først mit eget udgangspunkt for emnevalget og nogle hovedpunkter i min teoretiske forståelse (kap.1 & 2).

Dernæst noget om grundlaget for den konkrete tegneterapeutiske metode jeg vil forholde mig til (kap.3).

Endelig et rids over den konkrete tegneterapi - dens mål, metodiske grundlag og konkrete øvelser (kap.4).

Til slut et kort rids over hvad jeg gerne vil diskutere til eksamen i form af nogle spørgsmål, som jeg vil holde et oplæg til i eksamenssituationen.

Med hensyn til citaters oprindelse, er disse angivet ved det nummer, hvorunder kilden står i litteraturlisten.

1.2 - Hvorfor tegneterapi?

Jeg tegner selv og har gjort det længe, bl.a. udført mindre opgaver for andre. Ved at tegne har jeg selv oplevet at udtrykke ting, følelser og opfattelser, som jeg ikke havde "tænkt" - dvs. oplevet, at tegningen har vist mig noget nyt om mig selv og min situation. Med mig selv kan jeg altså se, at jeg udtrykker andre ting i tegninger/billeder, end jeg umiddelbart er i stand til sprogligt.

Gennem deltagelse i et kursus i gestaltterapi hvor vi lavede et par tegneøvelser, har jeg også set andre tegne ting "de ikke selv vidste", eller egentlig sprogligt "tænkte på en anden måde" end den de udtrykte på tegningerne. Det er den ene side af min baggrund for at interessere mig for tegneterapi.

Den anden er, at jeg selv har en umådelig glæde ud af simpelthen at være i gang med at tegne. Jeg nyder arbejdsprocessen mere end produktet. Når jeg er i gang, kan der gå lang tid hvor jeg ikke har nogen tidsfornemmelse overhovedet, og når jeg er færdig er jeg lysvågen. Jeg får en masse energi af at lave billeder. Der bliver produceret noget i mig når jeg tegner/selv producerer noget i en proces jeg kan lide.

Det er mit udgangspunkt for at stille spørgsmålet:

HVAD SKER DER I TEGNETERAPI - OG HVORFOR DET?

Mit primære grundlag er Hanne Hostrup Larsens beskrivelse af erfaringer udfra hendes arbejde med at udvikle og bruge en tegneterapeutisk metode i forhold til neurosebehandling (dvs. hendes bog: "Tegneterapi i neurosebehandling" - nr.4 i litteraturlisten). For at forholde mig til denne tegneterapi må jeg have en forståelse af neuroser, som terapien anvendes i behandlingen af.

2. HVAD ER NEUROSER?

Min forståelse af menneskers udvikling, og herunder også udviklingen af psykiske forstyrrelser, bygger primært på den kritiske psykologi. Da neuroser må forstås som psykiske forstyrrelser, vil jeg kort skitserer den kritiske psykologis opfattelse af hvorledes disse udvikles, og en sådan skitse bygger på den kritiske psykologis forståelse af den mulige sunde udvikling.

2.1 - Væsentlige begreber fra den kritiske psykologi.

Den kritiske psykologi er en videnskab om subjektet, som bygger på en overordnet forståelse af mennesket som artsvæsen. Denne forståelse er udviklet indenfor rammerne af den marxistiske teori, gennem en funktionelt-historisk analyse i tre etaper:

- 1 - analyse af den fylogenetiske udvikling og herunder de specifikt menneskelige udviklingspotentialer.
- 2 - analyse af specifikke samfundsmæssigt-historiske formations- klasse- og positionsforhold.
- 3 - analyse af individuelle positioner i forhold til de konkrete livshistorier og livssituationer.

På baggrund af disse analyser forstås barnets udvikling ikke som en optimalt konfliktfri driftsbestemt "opvækst". Det helt nyfødte barn har en række medfødte behov rettet mod den elementære livsopretholdelse. Individuelle behovs- og spændingstilstande som fx. sult, søges ophævet/tilfredsstillet. Der er her tale om en kortsigtet her-og-nu-opfyldelse af de sanseligt-vitale behov. Barnets udvikling i øvrigt sættes igang og opretholdes i starten gennem de krav, som voksne stiller til barnet, og de muligheder for kravopfyldelse som barnet udnytter (med udgangs-

punkt i situationer såsom spisning og bleskift, hvor barnets sanseligt-vitale behov er handlingsbestemmende). Barnet udvikler handleevner i forhold til de af de voksne stillede krav (og den fortsatte fysiske og motoriske udvikling), men efterhånden finder barnet selv en tilfredsstillelse og motivation i at kunne klare flere og flere ting på egen hånd. Dermed former barnet også selv de krav som stilles til det, da dets handleevner udvikles i forhold til de aspekter i omverdenen det selv vender sig mod og nysgerrigt udforsker. Allerede her ses de første udtryk for det menneskespecifikke behov for omverdenskontrol, dvs. den enkeltes behov for indflydelse på de betingelser, der er af eksistentiel nødvendighed og vigtighed.

"Netop på grund af barnets ringe udviklede handleevne går kravene forud for handleevnen, således går barnets vurdering af mulighederne, behovene og kravene forud for den endelige tilegnelse af færdighederne. Denne udviklingsdynamik af "vil" (behov) og "skal" (krav) på den ene side, og "kan endnu ikke" (manglende handleevne) på den anden side, giver sig konkret udslag i en række psykiske konflikter." (1, s. 60).

De udviklingspsykologiske modsætningsforhold mellem utilstrækkelighed/mulighed, afhængighed/selvstændighed og krav/handleevne er ikke kun drivende i barnets udvikling, selvom den voksne i højere grad end barnet har tilegnet sig de nødvendige færdigheder, og dermed i højere grad selv kan målrette sine handlinger. Mennesker udvikler sig potentielt hele livet og vil derfor livet igennem stå i konflikter, som må løses. Livet igennem er der dermed også mulighed for at konflikter løses på en udviklende og fremadrettet måde, så den enkeltes handleevne og handlemuligheder udvides, og der er risiko for at konflikter "løses" på en begrænsende måde i form af konfliktafværgelse, som medfører regression af den enkeltes handleevne og handlemuligheder.

"En handling foregår altid i forhold til noget (en person, en genstand, osv.) hvorved kendskabet til dette noget får afgørende betydning for at kunne handle relevant." (1, s. 61).

Handlemuligheden forudsætter dels den enkeltes evne til at handle (som udvikles i forholdet mellem omverdenens krav og behovet for omverdenskontrol) og dels motivationen for at bruge og udvikle denne evne. Motivationen forudsætter oplevelsen af og indsigten i at det er nødvendigt at udføre handlingen for ikke at være udleveret til tilfældighedernes spil. Denne indsigt i nødvendighederne er grundlaget for udviklingen af behovet for at producere sine egne livsbetingelser, dvs. de produktive behov for at sørge for fremover at kunne få tilfredsstillende både langsigtede og umiddelbare behov. En egentlig fremtidig livssikring kan den enkelte ikke isoleret

producere for sig selv, det forudsætter Kooperation med andre i den fælles verden. I en sådan samfundsmæssig Kooperation vil det være muligt at opnå omverdenskontrol, dvs. selvbestemmelse gennem kontrol over egne livsbetingelser. Da Kooperationen er forudsætningen for omverdenskontrol, kan den enkeltes handleevne i forhold til omverdenskontrol altid kun være relativ - der må tages hensyn til andre, den enkeltes handleevne udvikles i forhold til individualitetsformens^{*1} krav og begrænsninger, som resulterer i forskellige niveauer for deltagelse i den samfundsmæssige realitetskontrol, og endelig sætter de historisk-samfundsmæssige forhold grænser for handleevnens udvikling og udfoldelse.

En veludviklet relativ handleevne er en forudsætning for at kunne fungere adækvat i sit liv, og omfatter bl.a. at kunne bearbejde konflikter. Derfor vil en kritisk psykologisk terapi målrette sig mod at forbedre den relative handleevne.

Som tidligere nævnt kan udviklingen af handleevnen blokeres ved manglende eller utilstrækkelig løsning af livssituationens stadige konflikter. Hvis konflikt-situationerne ikke løses med en videre udvikling af handleevnen, vil

"...indsigten i kravenes nødvendighed og i omverdenens indgriben tendere mod tvang i stedet for motivation. Selvstændigheden truer således med at slå over i magtesløs udleverethed." (1, s. 95).

Den faktiske udleverethed, eller bare oplevelsen af at være udleveret og miste indflydelsen på sin situation som følge af en konfliktafværgende forholden, eller konfliktløsningernes begrænsning af handleevnen, kan udvikle en samlet konfliktangst. Denne angst for opgør med omverdensdominansen og -undertrykkelsen eksisterer side om side med en mere eller mindre forvrænget indsigt i, at der må gøres noget ved situationen (fx, i form af oplevelsen af diffus utilfredshed). Det samlede

*1 - Ifølge den kritiske psykologi bæres menneskets indbyrdes relationer af en "individue sag", til hvilken de relaterer sig, og det vil i sidste ende sige den samfundsmæssige produktion. De samfundsmæssige krav som individet må samfundsmæssiggøre sig henimod er ikke de samme for alle samfundsmedlemmerne, de afhænger af den pågældendes placering indenfor produktionsforholdenes arbejdsdelte struktur, og disse "samfundsmæssige individualitetsformer" kalder den kritiske psykologi med Séve for kravsenheder, som er relateret til hinanden indenfor en arbejdsdelte struktur, og de er altid historisk specifikke og almene krav. Individualitetsformerne er altså det formidlende led mellem individ og samfund, og må ikke forveksles med det konkrete individ, da de er "aktivitetsmatricer" på produktionsforholdenes side. I og med at mennesket realiserer en eller flere individualitetsformer (herunder disses forformer og afledninger), bliver det en individuel personlighed, som på sin særlige måde er i stand til at handle samlet overfor de samfundsmæssige produktionskrav. (Holzkomp i 2, s. 65).

følelsesmæssige befindende præges af disse modsætninger og kan opleves som:

"...en almen diffus uro og ukoncentrerethed ... en art "forstyrrende indre liv" og en subjektiv belastning for individet." (1, s. 97, op. cit UHO-79 s. 250).

"...en forøget almen fysiologisk pirring, en "indre uro", som kræver umiddelbar overvindelse." (1, s. 97, op. cit UHO-79 s. 308).

Denne fundamentale angst kan individet søge at komme til livs på mange måder, den enkelte person kan udvikle forskellige reguleringsformer og reaktions- og handlemønstre. Personen kan søge at afværge konflikter i stedet for at bearbejde dem (forholde sig opportunistisk), fortrænge dem, kan lave erstatnings"opgør" og afledningshandlinger. Altsammen ting som vi kan genfinde i neurosernes forskellige symptomer, hvadenten der er tale om direkte symptomneuroser eller mere grundlæggende karakterneuroser.

Jeg vil ikke komme nærmere ind på de forskellige former for neuraser her, men blot præcisere at:

Den kritiske psykologi forstår psykisk forstyrrelse, herunder neuroser, som en forstyrrelse af selve handleevnen. (3, s. 432). Det vil sige, at symptomet er en integreret forholdemåde, som blokerer for udviklingen af den relative handleevne og medfører stadig ringere muligheder for adækvate konfliktløsninger. Dette medfører, som tidligere nævnt, oplevelsen af at være udleveret til omstændighederne, og en opportunistisk, konfliktafværgende forholdemåde, som følge af angsten for konsekvenserne af eventuelle konfliktopgør.

2.2 - Terapiens mål.

Den kritiske psykologis overordnede mål med en terapi er at udvikle klientens relative handleevne. Dette forudsætter en bestemmelse af handlerummet, dvs. hvad er livssituationens objektive grænser og modsætninger, og hvilke subjektivt udformede grænser og modsætninger er specifikt udviklet i denne persons individuelle historie? Herudfra retter terapien sig mod at udvide klientens handlerum og relative handleevne, gennem dels en forbedring af klientens objektive situation, og dels udviklingen af en konfliktbearbejdende forholden. Dette gøres på baggrund af bl.a. en analyse af det emotionelle befindende, med en tilbageføring af de enkelte elementer heri (som fx. selvstændiggjorte symptomer) til de objektive årsager. Konflikterne mellem den enkelte og omverdenen skal bearbejdes og den enkeltes evne til at ændre på omverdenen udvikles. Udvidelsen af handlerummet skal altså ske gennem

en forbedring af klientens objektive og subjektive livssituation. (3, s. 449).

Dette er nogle meget almene betragtninger, og der er lang vej fra dem til et konkret arbejde med neurosebehandling. Derfor finder jeg ikke den kritiske psykologi umiddelbart anvendelig i sig selv, men jeg mener at den har nogle grundlæggende rigtige antagelser, som det kan være frugtbart at drage med ind som baggrund for konkret neurosebehandling. Dette vil jeg komme nærmere ind på i det mundtlige oplæg til eksamen, hvor jeg vil lægge op til diskussionsspørgsmålene (kap. 5) ud fra nogle vurderinger af tegneterapi anvendt i neurosebehandling. Disse vurderinger bliver foretaget ud fra mit grundlag i den kritiske psykologi, og jeg betragter dem selv som supplerende betragtninger til Hanne Hostrup Larsens egne vurderinger af tegneterapien, der er udviklet på et primært psykoanalytisk grundlag.

Da jeg ikke har været i praktik i klinisk psykologi bliver mine vurderinger foretaget på et teoretisk grundlag, men jeg vil holde mig meget tæt til de resultater og erfaringer, som Hanne Hostrup Larsen beskriver i sin bog "Tegneterapi i neurosebehandling". Derfor vil jeg kort beskrive denne tegneterapi.

3. TERAPISITUATIONENS PRAKTISK-FORMELLE KARAKTERISTIKA.

Tegneterapien udføres i en etableret terapeutisk situation, som har nogle praktisk-formelle karakteristika (som ellers er fælles for mange anvendte terapier). Disse karakteristika vil jeg ridsse op, for så i næste kapitel at se på hvad Hanne Hostrup Larsen mener tegneterapien gør ved neurosen.

Det objektive handlerum er klart afgrænset, terapien foregår et bestemt sted, i et fastsat tidsrum, med fastsatte intervaller mellem møderne, relationerne mellem de involverede er definerede, ligesom de enkelte handlinger bestemmes af de aktuelle følelser og eventuelt materielle til disse.

Terapien foregår altså i en afgrænset og overskuelig egen verden, hvor klienten kender præmisserne for sine handlinger. Dog livets oplevelse af at være magtesløst udleveret til uigennemskuelige situationer, som blokerer handleevnen, søges imødegået i den veldefinerede terapeutiske situation. Klienten kan dermed opleve sig selv anderledes end i sit almindelige samfundsmæssige liv, og dermed kan klienten opnå en ny og anden indsigt i sig selv og sine handlemønstre.

Hvis terapeuten bringer bearbejdelse af klientens øvrige livssituation ind i terapien, eller tager den op på foranledning af klienten, bliver en ny indsigt i klientens egne betingelser også mulig. På baggrund af disse opnåede indsigter kan klientens handlemuligheder i fremtiden tages op.

Men hvordan udvikles klientens relative handleevne i den konkrete livssituation? Udvikles den alene på baggrund af klientens nye og mere adækvate kendskab til sig selv og sin situation? Kan den relative handleevne overhovedet udvikles i en terapeutisk situations lukkede "verden"? Det vender jeg tilbage til i diskussionsoplægget.

4. HANNE HOSTRUP LARSENs TEGNETERAPI.

4.1 - Tegneterapiens mål.

Hanne Hostrup Larsens (HHL) arbejde er udviklet på baggrund af psykoanalysen (specielt er Lorenzers bearbejdning af psykoanalysen anvendt i forståelsen af sprogets udvikling og betydning). Denne baggrund betyder bl.a., at HHLs målsætning er, at klienternes indre konflikter skal gøres bevidste, de skal kende deres forholdemåder og handlemønstre for at kunne opløse de neurotiske symptomer. På baggrund af bevidstheden om sine egne symptomer og disses funktion, må klienten vælge hvilke hun vil beholde som del af sig selv, og hvilke hun vil forkaste. Dette valg skal ses på baggrund af HHLs forståelse af neurosen som udviklet i somspillet mellem individets behov og samfundets krav. HHL forstår samfundsmæssige krav som i vid udstrækning disciplinerende overgreb på individets behov (4, s.50), i modsætning til den kritiske psykologi som forstår de samfundsmæssige krav som de, der udvikler menneskets konkrete behov. Når HHL altså forstår neuroser:

"...mere som et udtryk for en samfundsmæssig måde at reagere på end som egentlig psykisk sygdom."

"...som adfærd, der kan dannes, stimuleres og cementeres bele livet." (4, s.49).

så har denne forståelse, som jeg er meget enig i, en anden baggrund end den kritiske psykologis forståelse. Konklusionen i form af terapiens mål bliver dermed også forskellig, hvilket jeg vil vende tilbage til i diskussionen.

HHLs mål med tegneterapien er altså at give klienten indsigt i sine indre konflik-

ter og forstå dem som sammenstødet mellem klientens egne behov og de samfundsmæssigt accepterede former for tilfredsstillelse af disse behov (som kan være undertrykkende i forhold til klientens ønskede behovstilfredsstillelse, som måske ikke accepteres). Tegneterapiens virkning skal ses i forhold til om der er sat en udvikling igang i klienten, da terapien arbejder med strukturelle personlighedsændringer, og sådanne ikke umiddelbart kan vurderes ud fra om eventuelle symptomer er forsvundet eller ej.

4.2 - Tegneterapiens metode.

HHLs arbejde er lavet ud fra:

"...psykoanalysen som baggrundsteori, fordi den fokuserer på de subjektive strukturer, som jeg anser for enhver terapies første genstand, men jeg vil udbygge dens borgerlige og begrænsende rammer ved at arbejde med et indsigtsbegreb, der afdækker formerne - den indfødte praksis - og viser dem som et resultat af samspillet mellem den menneskelige biologi og et bestemt samfunds krav." (4, s.50 - HHLs fremhæv.)

- og ud fra en erfaring om:

"...bevidsthedsdannelse via manuelle/visuelle erfaringer." (4, s.10).

Dette grundlag får hende til at vælge tegning som betydningsformidler i det terapeutiske arbejde som alternativ til det talte sprog. Dels har hun erfaringer for, at mange klienter har vanskeligt ved at formulere deres erfaringer og følelser abstrakt-verbalt, og dels har hun en forståelse af sproget (ud fra Lorenzer) som i sig selv fastholdende de praksisformer hvorunder det er indlært, og dermed blokerende for at få "nyt syn" på erfaringerne og oplevelserne af dem.

"Lorenzer mener, at det bildende symbol er egnet til at nyformulere de interaktionsformer, der ikke udtrykkes via det verbale sprog. Med udtrykket "nyformulering" fremhæver Lorenzer, at der er tale om en rekonstruktion, der henvender sig til voksenalderen, der allerede er indsocialiseret i sprog. Dette åbner mulighed for at anvende det bildende symbol som bevidstgørende redskab i voksent terapi, hvor det netop for en stor del drejer sig om at ny-benævne de ikke-bevidste interaktionsformer. Interaktionsformer der på en eller anden måde er i modsætning til samfundets krav." (4, s.30).

Tegningen er udgangspunkt for begrebsliggørelse i HHLs terapi - dvs. hun lader ikke være med at bruge det verbale udtryk, men lader tegningerne kontakte de erfaringer og følelser, som så kan formuleres/blive bevidste på en ny måde - altså "nyformuleres" for klienten selv.

HHLs tegneterapi adskiller sig fra det spontane kreative udtryk ved at være et struktureret forløb, hvor hun bruger den barnlige tegneudviklings forskellige fasers karakteristiske udtryksformer til at kontakte de konflikter, klienterne har oplevet i de perioder, den aktuelle tegneform var fremherskende. Denne strukturering har hun udviklet ud fra at sammenholde tegneudviklingens faser og udtryk med faserne aral-, anal-, ødipal-, og latens- (som Freud har benævnt dem) og med disse fasers psykosociale funktionsmåder (som Erikson har skitseret og benævnt).

Øvelsesforløbet er opbygget så det kan starte en reintegrationsproces, ved at gribe tilbage til tidligere udviklingstrins bevidsthedsdannende processer; altså en kontrolleret og tidsbegrænset regression. Selve tegnetoden griber tilbage til en ikke-samfundsmæssiggjort form-erindring, og metoden i sig selv er dermed med til at sætte udviklingsprocessen igang.

Når form-erindringerne er rekonstruerede, vurderes processen og dens resultat på "det voksne niveau" i forhold til formernes realiteter, funktioner og kommunikation. Dermed tilstræber terapien en vekselvirkning mellem en "autentisk" og en realistisk tænkning. Det er i kraft af denne vekselvirkning, at klienten på det bevidste plan kan blive i stand til at tage stilling til hvilke former hun vil ændre, forkaste eller beholde. På denne baggrund kan tegneren aktivt med-udforme et nyt bevidsthedsindhold ved at træne nye former.

De indsocialiserede former viser sig både i tegningernes indhold og i deres formelle karakteristika, ofte ærligst i de formelle elementer, da disse ikke er genstand for opmærksomhed nok til at aktivere forsvaret mod hvad de formidler. Ny indsigt og ændring kan derfor bedst ske gennem arbejde med de formelle elementer. Disse kan som tegneudtryk bearbejdes enkeltvis (fx. zig-zag-linier/aggression udvikles/udtrykkes) - og/eller de kan bearbejdes verbalt gennem ny-benævnelser af former. Begge dele sker i terapien ud fra de hypoteser som HHL har udviklet i forhold til sammenhængen mellem tegneudviklingen og de udviklingspsykologiske konflikter.

4.3 - Tegneterapiens øvelser.

Jeg vil meget forkortet og skematisk skitsere HHLs forståelse af tegneudviklingen og i forhold hertil de øvelser, hun har udviklet på baggrund af samme forståelse.

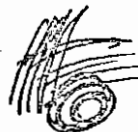
I

Tegneudviklingen starter med tilfældigt skribleri i slutningen af første leveår (aralfasen). Konflikten tillid/mistillid til verden må løses.

"Hypotese: En frustration i den orale fase vil modsvares af en dysfunktion i evnen til tegnerisk at kunne involvere kroppen 100% i sit udtryk. Motorisk og spontant tegneudtryk vil være hæmmet eller virke ligefrem angstprovokerende." (4, s.34).

II

Tegneudviklingens anden fase er kontrolleret skribleri, barnet er nu 1 1/2 - 2 år og inde i første del af analfasen. Konflikten at holde fast ved/slippe, eller tage/give må løses.

"Hypotese: Alvorlig frustrering af barnet i analfasens første del genspejles i tegning som en dysfunktion mellem motoriske og visuelle evner.

Udførelsen af selvstændigt valgte visuelle mønstre vil skabe usikkerhed og angst, idet aktiviteten kontakter den frustrerede evne til at koordinere visuel og motorisk kontrol - den frustrerede evne til at lade vilje og krop arbejde sammen." (4, s.36).

III

Tredie fase er navngiven skribleri, barnet er nu 2-3 år og i sidste del af analfasen. Konflikten mellem lystprincippet og realitetsprincippet skal løses.

"GÅR TUR MED
"MOR OG FAR".

"Hypotese: En frustrering af barnet i den anale fases slutning modsvares af en manglende evne til tegnerisk at slippe stereotype udtryk, dvs. en manglende evne til at fremstille fantasier ved hjælp af bildende symboler. Det bildende symbol bliver enten så samfundsmæssiggjort at det ikke dækker fantasierne eller det bliver så privat, at det ikke kan kommunikere dem på en forståelig måde." (4, s.38).

Skriblestadiets tegnemåder kan udtrykke og bearbejde prototypiske konflikter, som skal løses livet igennem, nemlig prøvelsen mellem det indre og det ydre, det selvstændige valg kontra den ydre kontrol.

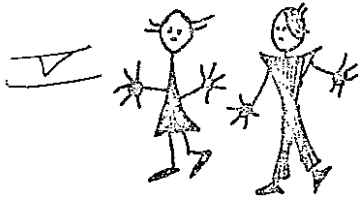
IV

Tegneudviklingens fjerde fase er før-skema-stadiet, som falder i ødipalfasen (3-7-års alderen). Konflikten initiativ/skyld skal løses, barnet søger identitet, bl.a. gennem idemifikation med forælderen af samme køn.

"Hypotese: En alvorlig frustrering af barnet i ødipalfasen modsvares af en manglende fleksibilitet i symboldannelsen. Symbolerne er "tørre" og ensartede og rensede for sprængstof, dvs. der vil ikke findes overdrevelse i forbindelse med emotionelt-ladete detaljer. Associationerne er fattige og detaljerne få og konforme." (4, s.42).

Før-skema-stadiets tegnemåder kan udtrykke og bearbejde de prototypiske konflikter initiativ/skyld, som mennesker må løse livet igennem.

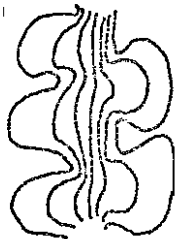

Den femte fase er skema-stadiet, som ligger i slutningen af ødipolfasen, og dermed starten af latensperioden, alderen er 7-9 år. Barnet skal lære at fungere i et socialt fællesskab uden at miste sin egen identitet, og det skal løse konflikten flid/underlegenhed.

"Hypotese: Underlegenhedsfølelse i latensperioden modsvarer of en mangel på bildende symboler eller af symboler, der ingen muligheder giver for at beskrive tingene i sammenhæng med følelser og fantasier. Overdrivelser med emotionelt indhold aktiverer angst og usikkerhed." (4, s.46).

Skemastadiets tegnemåder er ringe udviklet for mange mennesker og derfor lidt anvendelige til at udtrykke og bearbejde protosymboler/konflikter. Herefter bliver tegneudviklingen stadig mere underlagt bedømmelse i forhold til graden af realisme, og den er derfor ikke anvendelig i terapeutisk sammenhæng.

Ud fra de opridsede hypoteser udvikler HHL et sæt af øvelser. Gennem to pilotundersøgelser opdager hun, at nogle af øvelserne er virklingsløse, hvorfor hun ikke fortsætter med at bruge dem. Jeg vil kort beskrive de øvelser hun anvender (og ikke dem hun kasserer), da mit oplæg til eksamen bl.a. vil inddrage et par eksempler fra hendes bog, og grundlaget for at diskutere både disse og HHLs tegneterapi er kendskab til hendes konkrete øvelser. Beskrivelsen er nødvendigvis meget forkortet, hvilket bl.a. betyder at instruktionerne til hver øvelse i min fremstilling er forfærdelig upædagogiske - det er de ikke i terapien.

De første tre øvelser er "skribleøvelser", og den første af disse er "stregtegning", som bygger på det kontrollerede skribleris metoder og udtryk. Disse blev brugt i tegneudviklingens anden fase (s.10). HHL vælger at starte med denne øvelse, fordi hun finder det færdige produkt mere motiverende end øvelsen fra første fase.

Materialer: hvidt papir, sort spritpen.

Instruktion: tegn en lodret streg, se godt på din streg. Over- og underdriv dens ujævnheder med nye streger på begge sider. Når du synes om den samlede form, så stands.

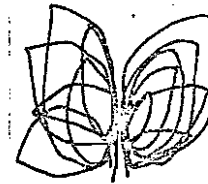
Virkning: Øvelsen viser i tegningen om tegneren kan lade vilje og krop arbejde sammen, dvs. kan acceptere sig selv som hun er og arbejde videre herudfra, accep-

tere sine egne produkter og give dem fra sig uden angst for om de lever op til omverdenens krav. Det er analfasens prototypiske konflikt om at kunne holde fast ved/slippe, hvis løsning vises i tegningens form. Er konflikten "løst" ved en neurose, vil forsvoret vise sig som usikkerhed/angst over at skulle udføre øvelsen. Dette kan bearbejdes i terapisituationen ved at tegneren aktivt finder en ny løsning på konflikten gennem flere tegneøvelser.

Gennem samtale efter øvelsen kan den ubevidste konflikt, som tegningen udtrykker, gøres bevidst, hvorefter tegneren kan træne i at bruge former, som både følelse og fornuft kan acceptere, og som ikke blindt styres af samfundsmæssige forbud mod at nyde selvstændige handlinger.

Øvelsen i sig selv giver som proces og produkt livsfølelse fra sig, så de klienter, hvis konflikter ikke bearbejdes her, oplever glæden ved at skabe papirets overflade om til levende form. (4, s.52-54).

2.

Den anden øvelse er "åndedrætttegning", som bygger på det tilfældige skribleris metoder og udtryk.

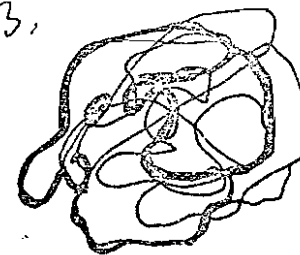
Materialer: hvidt papir, farvekridt i forskellige farver.

Instruktion: tag en farve i hver hånd, sløj af stående foran papiret, tegn med begge hænder samtidig, styret af åndedrættet.

Virkning: Øvelsen viser om tegneren kan vise sin krops udtryk uden intellektuel styring, og acceptere dem, den kontakter konflikten "indre/ydre" - om det indre svarer til omgivelsernes feed-back, en prototypisk konflikt som første gang blev bearbejdet i oralfasen, hvor tillid/mistillid til verden grundlægges.

Også denne øvelse kan videreføres i samtale, og "ny form" kan indøves bevidst. Derudover kan den bruges som afsløringsøvelse som producerer følelsen af at være til stede og autentisk. (4, s.54-55).

3.

Den tredje øvelse er "associationstegning", den bygger på det navngivne skribleris metoder og udtryk.

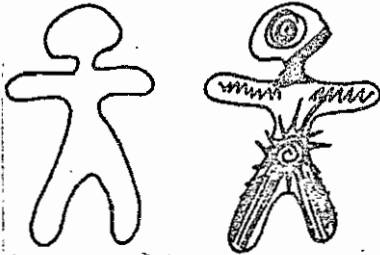
Materialer: stort hvidt papir, alle farver.

Instruktion: tag en farve i venstre hånd, tegn hvad hånden vil, stands når der er tegnet en del. Se på det tegnede - hvis du genkender noget, så tegn det færdigt - digt videre på hvad der kommer frem.

Virkning: Øvelsen kontakter analfasens konflikt holde fast ved/slippe i mere overført betydning end første øvelse. Kan og tør tegneren fantasere og digte, se forbindelsen mellem sin tegning (den fysiske verden) og sine fantasier om den (associationer)? Tør hun benævne de afbildede/sete protosymboler - give adgang for bevidst behandling af dem? Herudfra kan de ikke-benævnte praksisformer nemlig få sprogligt symbol og dermed analyseres og diskuteres.

Som i den klassiske psykoanalyse "frie associationer" kan før-bevidst og ubevidst materiale bringes frem i øvelsen, men dette bliver her betragtet som noget virkeligt i sig selv og ikke reduceret til en "betydning" - dvs. associationerne tolkes ikke i klassisk forstand. (4, s.55-57).

4.

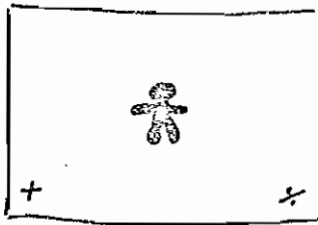

Fjerde øvelse er "indre skemategning", som bygger på før-skema-tegningens udtryk og yndlingsemne: Mennesket - mig selv.
Materialer: sort spritpen, hvidt papir, farvekridt.
Instruktion: tegn omridset af et menneske.
Slap af - mærk hvad der sker i din krop.

Se det i billeder - hvor er energierne, hvor er kroppen levende/død, kold/varm, tom/fuld? Tegn det i dit menneske.

Virkning: Øvelsen kontakter ødipalfasens konflikt initiativ/passivitet - skyldfølelse/selvrespekt, ved at afdække kropsoplevelsens grundlæggende former. Kropsoplevelserne konkretiseres - ubevidste driftsenergi gør sig bevidste, da øvelsen ved samtalebearbejdning viser, hvordan de forbudte følelser (behov) omdannes og passiviseres af forsvaret, så de opleves i form af samfundsmæssigt acceptable kropsoplevelser (spændinger, hovedpine etc.). (4, s.57-58).

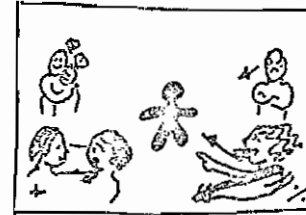
5.

Femte øvelse er "+/- tegninger" og den bygger også på før-skema-tegningen og ødipalfasens konflikt, denne gang med fokus på relationerne mellem "jeg" og "de andre".
Materialer: stort hvidt papir, farvekridt, spritpenne.

Instruktion: papiret er verden, du er midt i den. På den ene side af dig tegner du

*skema-tegning
02-75 21.60*

de mennesker du har positive følelser for, på den anden side de du har negative følelser for. Tegn også hvorfor du har de følelser, måske både positive og negative for de samme personer.

Virkning: Øvelsen giver mulighed for billedligt at udtrykke de bevidste følelsesmæssige relationer. I

tegningen af "hvorfor positiv eller negativ" bindes den "verbale" bevidsthed (følelse) sammen med konkrete oplevelser, handlinger og situationer. Disse kan så igen benævnes mere dækkende end følelsen alene, denne bliver forståelig og mulig at arbejde. Om der er sammenhæng mellem den afdækkede bevidsthed og de ubevidste tendenser kan ses på tegningens over-/under-drivelser, detaljer /mangel på samme, energi/mangel på samme i stregføring. (4, s.58-60).

6.

Sjette øvelse (oprindeligt nr.9), "navne-tegninger", er tænkt som afsluttende øvelsetype, som demonstration af identitet og valg af former.

Materialer: alle hidtil anvendte må bruges.

Instruktion: I er i et land hvor samtale foregår vha. tegning. I skal præsentere jer - skriv jeres fornavn som almindelig underskrift. Dekorér navnet så det

fortæller om jeres følelser og måde at være på.

Virkning: Øvelsen visualiserer tegnerens identitet vha. formelle grafiske elementer - det bliver et ærligt portræt fordi det sædvanlige forsvar ikke aktiveres af denne nye udtryksform. Sammenholdt med terapiens øvrige tegninger kan udviklingen i forløbet ses, og tegneren må med sig selv overveje hvem hun er, og hvor hun er nu i sin udvikling. Videre arbejde med navneøvelser kan være med til at bringe ønskede former frem og uønskede bort (idet former repræsenterer følelser, handlinger og ønsker). Det drejer sig om at vælge former og vælge sig væk fra former, da "...der bag hver form ligger et biologisk krav, som har fået et samfundsmæssigt udtryk." (4, s.66).

5. DISKUSSIONSOPLÆG .

Jeg har i synopsis gjort min forståelse af psykiske forstyrrelser, herunder neuroser, klar i den teoretiske fremlæggelse af den kritiske psykologis begreber.

Denne forståelse er mit grundlag for at stille nogle spørgsmål til dels hvad der indholdsmæssigt bearbejdes i den terapeutiske situation - og hvor langt man kan nå i denne (terapiens mål)? Dels det specielt overskridende potentiale jeg ser i tegneterapien som behandlingsform - eksemplificeret ved Hanne Hostrup Larsens arbejde. Disse aspekter vil jeg holde et oplæg om til eksamen, og ud fra dette oplæg ønsker jeg at diskutere følgende:

Diskussionsspørgsmål:

Hovedspørgsmålet er, hvordan klientens relative handleevne udvikles i forhold til den konkrete livssituation? Og herudfra -

- 1 - Kan klienten ud fra indsigten i og forståelsen af sin situation og forholdemåde blot vælge at ændre den?
- 2 - Kan den relative handleevne kun udvikles i "den virkelige samfundsmæssige realitet", eller kan udviklingen sættes igang og oplevelsen af at udvide handleevnen "indøves" i den terapeutiske situations trygge og lukkede verden?
- 3 - Kan tegneterapien overskride handlerummets opdeling i dels den lukkede terapeutiske situation og dels den samfundsmæssige realitet, i kraft af at omfatte både betydningsformidling og handlingsforsøg - dvs. foranstalte ikke blot bevidstgørelse, men direkte oplevelse af klienten selv som handlende subjekt?
- 4 - Er det derfor tegneterapien er så "eksplosivt" effektiv i forhold til behandlingen af neuroser?

3/1-83 - Anne Maj Nielsen

LITTERATURLISTE .

Direkte anvendt litteratur:

- 1 - L.Diemer et al.: Drenges samfundsmæssiggørelse og aggressivitet, Psyk.Lab.1980.
- 2 - O.Dreier: Den kritiske psykologi, Rhodos 1979
- 3 - U.Holz kamp-Osterkamp: Motivationsforschung 2, Campus Verlag 1976-78.
- 4 - H.Hostrup Lørsen: Tegneterapi i neurosebehandling, Dansk Psykologisk Forlag 1979.

Baggrundslitteratur:

- D.Brown/J.Pedder: Introduction to psychotherapy, Tavistock Publications 1979.
 G.Brun: Psykotiske børns tegninger, Reitzel 1979.
 Eitinger/Reitnerstøl: Kriser og nevraser, Universitetsforlaget Oslo 1979.
 E.Erikson: Barnet og samfundet
 Identitet, ungdom og kriser.
 A.Freud: Jeg'et og forsvarsmekanismerne, Reitzel 1973.
 S.Freud:Psykoanalysen, J.W.Coppelens Forlag o/s 1975 (Norge).
 Tre afhandlinger om seksualteorien, Reitzel 1973
 J.Gammelgaard: En kamp for det rigtige liv, Rhodos 1981.
 R.Goldin et al.: FAR - sett med norske barns øyne, Tiden Norsk Forlag, 1979.
 K.Holz kamp: Gesellschaftlichkeit des Individuums, Pahl-Rugendstein 1978.
 K.Harney: Hvad er neurose?, Haase 1967
 Nyt syn på psykoanalysen
 R.Højberg-Pedersen: Alle børn kan tegne, J.Fr.Clausens Forlag 1971.
 B.Killingmo: Den psykoanalytiske behandlingsmetode, Universitetsforlaget Oslo 1981.
 Kontext/42: Pubertat og æstetisk praksis
 Ungdomskultur - klassekultur
 S.Korchin: Modern Clinical Psychology, Basic Books Inc.Publishers 1976
 E.Kringlen: Psykiatri, Universitetsforlaget Oslo 1978.
 A.Larenzer: Sprogbeskadigelse og rekonstruktion, Rhodos 1975.
 S.Nielsen: Menneskebilledet i børnetegninger, HumBas RUC 78/79.